SCHIȚĂ A DERIVĂRII CU PREFIXE LATINEȘTI MOȘTENITE, ÎN LIMBA ROMÂNĂ VECHE

SERGIU DRINCU
Universitatea „Tibiscus”, Timișoara

Cuvinte-cheie: *limba română veche, prefixe latinești, derivare*

Avem în vedere limba română din texte aparținând secolelor XVI – XVIII. Prefixele latinești moștenite identificate în lexicul românesc înregistrat în textele din această perioadă sunt: **a-, des-, în-, re-, s-, spre-, stră-** și **sub-**. Menționăm că la Dimitrie Cantemir apar câteva derivate cu prefixe în forma lor neologică: *consens, dispune, excentru* etc., fără niciun ecou însă în limba vremii.

Lat. **ad** a fost transmis limbii române, în variantele fonetice *ad* și *a*, atât cu valoare de prefix, cât și cu valoare de prepoziție. Ca prefix, îl întâlnim în derivate ca *adormi* < *lat. addormire, aduce* < *lat. adducere, apleca* < *lat. applicare, aprinde* < *lat. apprendere, apune* < *lat. apponere.* În unele cazuri derivatul a evoluat semantic în raport cu primitivul (*aprinde* față de *prinde, apune* față de *pune*), ceea ce a îngreunat analiza vorbitorului obișnuit. Cu toate acestea, derivatele *pe teren românesc* sunt destul de numeroase. Fenomenul poate fi explicat prin apropierea de prepoziția omonimă. În ce ne privește, considerăm că derivatele cu *a-*, realizate în interiorul limbii române, sunt produsul lexicalizării prepoziției *a*, ca urmare a convertirii într-o singură unitate lexicală a unor construcții sintactice de tipul *a prumut* > *aprumuta, a mâne* > *amâna* etc. În acest caz, *a* din asemenea formații este un prefix românesc cu valoare semantică „delocutivă”. El va sta, așadar, la baza derivatelor din clasificările ce urmează (fără a ignora, totuși, și prezența, uneori, a prefixului *a-* < lat. *ad-*).

Prefixul „delocutiv” *a-* derivă:

BDD-A32035 © 2018 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 20:02:56 UTC)

1 verbe de la substantive: *afuma* < *fum*, *alunga* < *lung* (subst.), *ascruma* „a preface în scrum” < *scrum*, *astupa* < *stupă* „câlți”;

2 verbe de la adjective: *alina* < *lin*, *amorți* < *mort*, *amuți* < *mut*, *asigura* < *sigur* (atestat numai sub forma infinitivului lung cu valoare de substantiv), *astrăina* „înstrăina” < *străin*, *asurzi* < *surd* sau de la pl. *surzi*;

3 verbe de la verbe: *acoperi* < *coperi*, *adurmita* < *durmita*, *agădui* < *îngădui* (prin înlocuirea silabei inițiale *în* cu prefixul *a-*, cf. DA s.v.), *amesteca* < *mesteca*, *apăsa* <*păsa*, *apipăi* < *pipăi*, *aprumuta* „împrumuta” < *prumuta* sau dintr-o locuțiune adverbială *a prumut*, cf. DA s.v., *apuți* < *puți* (format după *amirosi*, de la care a împrumutat și sensul „a avea senzații de miros, a percepe cu simțul mirosului”, împrumutul fiind favorizat și de faptul că *puți* și *mirosi* au sens comun: „a răspândi un miros greu, neplăcut”, *asemăna* < *asemăn* < *semăna*, *asimți* < *simți*, *azvârli* < *zvârli;*

4 verbe de la adverbe: *amâna* „întârzia” < *mâne* „mîine” (mai exact din *a mâne*).

În ce privește derivatele *verbale* de la substantive, adjective și adverbe, ele sunt derivate *parasintetice*, cuprinzând în structura lor atât prefixul *a-*, cât și unul din sufixele verbale *-a* sau *-i*, în funcție de conjugare.

Temele la care se atașează prefixul *a-* sunt, în mod covârșitor, de origine latină: *coperi*, *durmita*, *fum*, *lung*, *mesteca*, *mort*, *mut*, *păsa*, *prumuta*, *puți*, *semăna*, *simți*, *străin stupă*, *surd*, alături de câteva teme de proveniență slavă: *pipăi*, *zvârli*, maghiară: *îngădui* și grecească: *sigur*; o singură temă își are un corespondent în albaneză: *scrum*.

Valorile semantice sunt cele ale prepoziției *a*, din română, unele regăsindu-se și la lat. *ad:*

1 locul, direcția mișcării (și la lat. *ad*: *alunga*. În derivate ca *acoperi*: *Să mai acoperiia corabiia de valuri.* NT 10_v/28; *apipăi*: *Te-am apipăit cu mâinile meale.* IV. P. 101/15; *azvârli: Cu buzduganul azvârlea în oamenii cei vinovați.* Neculce, ap. DA, nu poate fi sesizată o deosebire semnificativă între sensul derivatului și cel al cuvântului de bază. Este posibil însă ca la origine prefixul să fi indicat concretețea spațială a acțiunii: în timp ce *coperi*, *pipăi*, *zvârli* conțin ideea generală a acțiunii, derivatele, provenite din sintagme verbale ca

BDD-A32035 © 2018 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 20:02:56 UTC)

pipăi a (cineva sau ceva), *zvârli a* (cineva sau ceva), în care prefixul are sensurile „pe”, respectiv „spre”, posedă sensul concret al direcției;

2 „direcția” temporală: *amâna*; începutul acțiunii (valoare aspectuală, incoativă): *adormita: Iară izbăvind mirele, adurmitară.* NT 32v/31; .

3 trecerea dintr-o stare în alta, transformarea în ceva, prefacerea (verbe eventive): *ascruma: Au opărit, de au ascrumat și au ars buruianele și toată verdeața.* DOSOFTEI, ap. DA; *astrăina: De împărățiia ceriului v-a astrăinat.* VARLAAM, ap. DA; la fel: *alina, amorți, amuți, asigura, asurzi*; probabil și *amesteca: Aurul cel curat... ei-l spurcă și-l ameastecă.* PRAV 57_r/10;

4 intensificarea acțiunii: *asimți: Închizându-să într-un bordeiaș, au împlut 60 de ai, nice văzdut de nime, nice grăit cu nime, ci întru sine asâmțându.* Dosoftei, ap. HEM 1864; probabil și *apăsa: Două coarde: una diân gios, grea... pentru să apiase întru-dânc.* VARLAAM, ap. DA;

5 săvârșirea unei acțiuni cu ajutorul unui obiect (valoare instrumentală): *afuma, astupa*;

6 apropierea comparativă: *asemăna: Aseamnră-se undeei mariei.* V 110/11.

Sub raport semantic, *a-* intră în opoziție cu *des-* în unele derivate: *acoperi – descoperi; astupa – destupa.*

Majoritatea derivatelor cu prefixul *a-* a apărut în secolele al XVI-lea și al XVII-lea. În secolul al XVIII-lea nu este atestat nicioun derivat nou. Cele mai multe dintre derivatele analizate au rămas în uz și în secolele următoare. Doar câteva formații personale întâlnite la Dosoftei (agădui, asimți, ascruma) nu se mai întâlnesc ulterior.

Prefixul a fost așadar productiv în secolele al XVI-lea și al XVII-lea, dar începând cu secolul al XVIII-lea și-a pierdut forța derivativă, fapt explicabil prin restrângerea folosirii prepoziției *ad*.

Des- (**dez-, deș-**) este moștenit din lat. **dis-**. Analiza acestui prefix prezintă anumite dificultăți legate de faptul că multor formații cu el le corespund derivate cu **în-** care constituie, de regulă, punctul de pornire al celor formate cu **des-**, pe baza opoziției semantice dintre ele. În acest fel e posibil ca multe derivate cu **des-** să fie, de fapt, formații create pe teren românesc. Cu toate acestea proveniența din latină

BDD-A32035 © 2018 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 20:02:56 UTC)

rămâne valabilă în destul de multe cazuri: *desbrăca* < lat. **disbracare* sau de la *îmbrăca* prin înlocuirea prefixului **în-** cu **des-**; *descăleca* < lat. **discaballicare* sau din *încăleca*; *descărca* < lat. *discarricare* sau de la *încărca*; *descânta* < lat. *discantare* sau de la *încânta*; *descheia* și *deșcheia* < lat. *disclavare* sau de la *încheia*; *descinge* < lat. *discingere* sa de la *încinge*; *descuia* < lat. *discuneare* (atestat *discuneatus*) sau de la *încuia* ori de la *des- + cui*; *desfășa* < lat. *disfaciare* sau de la *înfășa*; *despărți* < lat. **dispartire* sau de la *împărți*.

Prefixul **des-** intră în opoziție semantică și cu tema derivatului, dilema provenienței păstrându-se și aici intactă: *desfacei < lat.* disfacere *sau din* des- + face*; deslega* < lat. *disligare* sau din *des + lega*; *descoperi* < lat. *disco(o)perire* sau din *des- + coperi*.

În secolele al XVI-lea – al XVIII-lea prefixul **des-** apare și în calcuri după termeni slavi: *desgiudeca,* după v. sl. *rasąditi* (Densusianu, ILR II,p. 351/224). Au fost create, de asemenea, multe cuvinte ocazionale.

Prefixul **des-** formează derivate parasintetice verbale de la:

1 substantive: *desfeciori < des- + fecior, defira < des- + fir, despărinți < des- + părinți, destrăma < des- + tramă; devăra < des- + vară*;

2 adjective: *deschilini < des- + chilin*.

De asemenea, *verbe* de la *verbe*, care sunt și cele mai numeroase: *desameți* și *desmeți < des- + ameți* sau prin înlocuirea, opozitivă, a prefixului *a-* cu *des-*, *dezbate < des- + bate, dezbina*, de la *îmbina*, prin înlocuirea prefixului *în-* cu *des-*, *descoase < des- + coase, descumpărai, cu abstractul verbal*descumpărat *<des- + cumpăra, descurca*, de la *încurca* prin înlocuirea prefixuklui *în-* cu *des-*, *desgoli < des- + goli* sau adj. *gol, desgrăi <des- + grăi, dezgvozdi < des- + gvozdi* „a bate în cuie, a țintui”, *dezlipi < des- + lipi, dezpecetlui < des- + pecetlui, dezpleti* , de la *împleti* prin schimbare de prefix, *dezpleteci,* de la *împleteci* prin schimbare de prefix, *dezrupe < des- + rupe, destupa*, de la *astupa* prin înlocuirea prefixului *a- cu* des- (cf. *stupă* „câlți”), *desturna*, de la *înturna* prin schimbare de prefix, *desupune < des- + supune, dezveli* și *dezvăli*, de la *înveli* (cf. v. sl. *valiti*), prin substituire de prefix, *dezvește*, de la *învește*, prin înlocuire de prefix, *deszice < des- + zice.* Derivatul *dezlupi* s-a format de la

BDD-A32035 © 2018 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 20:02:56 UTC)

des- + **lupi* < v. sl. *lupiti* „a scoate, a trage” (Densusianu ILR II, p.351/224 „detrahere”, cu precizarea că nu apare decât în **PH**, în psalmii CXLIII, 13; CXLIV, 7: *pomeană mulțiriei bunrătații tale dezlupi-vor*, unde îl traduce pe vsl. *strygati* „ructare, ejicere” și în psalmii LVII, 9; CXVIII, 23: *ca umbra cându me răzimaiu dezlupiiu-me*, unde îi corespunde vsl. *otimati sę* „secedere”).

Unele derivate din această categorie au putut fi formate și pornind de la substantive. Totuși, formarea lor prin schimbare de prefix de la derivatele cu *în-* pare a fi mai aproape de realitățile derivative. De altfel, pentru unele, cronologia atestărilor, deși relativă și lacunară, poate fi un argument în plus, fără a fi însă hotărâtor. Astfel, *îngropa* este atestat în secolul al XVI-lea, pe când *dezgropa* în secolul al XVII-lea. În această situație se află derivate ca: *descâlci*, de la *încâlci*, prin schimbare de prefix, *desfâna (a se)*, de la *înfrâna* prin substituție de prefix, *dezgropa* < *îngropa*, *deznoda* <*înnoda*, *dezperechea* < *împerechea*, *dezrădăcina* < *înrădăcina*, prin schimbare de prefix, sau, mult mai probabil, de la *rădăcină*, în ideea că substantivul avea o circulație mai mare, *dezvinui* < *învinui*. Mai aproape de proveniența substantivală, *mânie* și *nădejde*, par a fi *dezmânia* și *deznădăjdui*, care nu au perechi cu prefixul *în-*, derivatele lor verbale fiind *mânia* și *nădăjdui*.

Temele la care se atașează prefixul **des-** sunt de diferite origini:

1 latină (cele mai numeroase):*ameți, bate, cal, car, cheie, cinge, cânta, coase, coperi, cui, cumpăra, face, față, fecior, fir, frâna, îmbina, îmbrăca, împleti, încurca, învești, judeca, lege, mânie, nod, parte, părinte, pereche, pierde, rădăcină, rupe, stupă, supune, tramă, turna, vară, zice* etc.

2 slavă: *câlți, găvozdi, goli, grăi, lipi, nădăjdui, vină*, precum și câteva fără existență independentă în română: *lupí, pletí* (*în-* (de la *împleteci*) + v. sl. *pleta, plesti*), *valiti*;

3 maghiară: *chilin, pecetlui*;

4 teme comune cu albaneza: *groapă*.

Sensurile prefixului **des-** sunt moștenite din latină. Astfel, sensul de bază, cel negativ, reprezintă o prelungire a semantismului latinescului **dis-**. Prefixul **des-** exprimă contrariul acțiunii indicate de

BDD-A32035 © 2018 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 20:02:56 UTC)

forma neprefixată sau contrariul acțiunii conținute de perechile cu prefixul *în-* sau *a-*:

1 contrariul acțiunii exprimate de forma neprefixată: *a dezbate* „a desprinde ceva ce a fost bătut în cuie, a scăpa de sub stăpânirea cuiva”: *dintr-acea nebunie drăcească poate lesne a se dezbate sau a scăpa.* C_2, 83/27; *descoase; dezgrăi (a se)* a se dezminți, a retrage cele spuse”: *Nu te lepăda, nu te dezgrăi.* CB (a. 1600-1630), ap. DA ms.; *desface; dezgvozdi* „a desprinde din cuie, a desțintui”: [...] *deade trupul lui Iosif, Și cumpără pânză și dezgvozdi el, și-l puse jos.* C_2 137/2; *dezlega; dezlipi; dezmânia* „a liniști, a potoli, a îmblânzi”: *dezmăniia-voiu el cu darurile care înainte merge*. PALIA, ap. DHLR IIp. 275; *deznădăjdui; despecetlui; desupune* „a elibera”;

2 contrariul acțiunii exprimate de perechile cu prefixul **în-**: *dezbina – îmbina, dezbrăca – îmbrăca, descăleca – încăleca, descărca – încărca, descheia – încheia, descinge – încinge, descâlci – încâlci, descuia – încuia, descurca – încurca, desfășa – înfășa, desfrâna – înfrâna, dezgropa – îngropa, deznoda – înnoda, desperechea – împerechea, despleti – împleti, despleteci – împleteci, dezvel – înveli, a (se) dezvește* „a se dezbrăca, a se lepăda de” – *a (se) învește* „a se îmbrăca”, *dezvinui – învinui*;

3 contrariul acțiunii exprimate de derivatele cu prefixul **a-**: *descoperi – acoperi, destupa – astupa*.

Prefixul **des-** mai exprimă și „separarea, despărțirea, desprinderea”: *desfira* „a desface un țesut fir cu fir, a destrăma”: *Frumusețea ca floarea să vestejește și ca visul să desfiră*. DOSOFTEI, ap. DA ms.; *defeciori* (sic!) „a răpi cuiva copiii, a lăsa pe cineva fără copii”; *despărinți* „a lipsi (pe cineva) de părinți”; *destrăma lesne îmi va fi a le fărâma și... a le destrăma*. C I 44/4; *dezrădăcina* „a scoate din rădăcină, a smulge cu totul”: *să dezrădăcineze... semințele*. IL 40/20.

Uneori prefixul nu are o valoare bine determin ată. Observația este, de altfel, valabilă și pentru latină. Astfel, în unele cazuri, nu există o deosebire semantică clară între derivat și primitiv: *dezgoli: L-ai dezgolit de cinstea și slave preoțieki* IL 79/1 se deosebește prea puțin de *goli*[1]. Se pare că în acest caz prefixul nu face altceva decât să întărească sensul verbului simplu. În *Das rumänische Präfix **des-***, p.

BDD-A32035 © 2018 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 20:02:56 UTC)

15 (v. Bibliografia), Sextil Pușcariu consideră că valoarea prefixului în asemenea formații este una de „hipercaracterizare”, iar Al. Graur, *Prefixe cu rol de indicator*, p. 333 ș. u. (v. Bibliografia) crede că în asemenea construcții prefixul a ajuns să indice anumite atitudini sau situații. Neclar este sensul prefixului și în *deschilini*, unde rolul lui pare a fi doar acela de a ajuta la formarea unui derivat verbal , parasintetic, de la *chilin*. Verbul indică faptul că obiectul ajunge în starea denumită de cuvântul de bază. Valoarea prefixului este dificil de indicat și în *dezrupe*, glosat de Densusianu, ILR II, p. 126/83, 351/224, „a lua, a ridica”: *să rumpi legătura fărădelegiei, dezlegătura, călcătura, slobozește ceia carei pat năpaste și tot tarul dezrupe*. C 51/33. La fel în cazul lui *a se deszice: de frații săi dezdzisese...; dezdzisese loru* CV II, 2, 12, a cărui semnificație, în contextul respectiv, părând a fi „a-și lua rămas bun de la cineva, a se despărți de”[2] (ILR II, 435/276. Densusianu mai precizează că derivatul îl traduce pe vsl. *otrešti sę* „recusare, renuntiare”). Prezintă interes și derivatul *a se dezvăra* „a se face vară”: *Câtu s-au dezvărat sultan Osmann au purces cu mare gătire și cu oști*. CL 77/3. Sextil Pușcariu, *art. cit.*, consideră că în această formație se contopesc două idei: „a ieși din primăvară”, redat prin prefixul **des-**, și „a se face vară”, redat prin *văra*. Sensul derivatului este deci„a începe vara” (cf. și *a se desprimăvăra*).

Prefixul **des-** intră deci într-un sistem întins de opoziții cu prefixul **în-** și, mai rar, cu prefixul **a-** sau cu tema nederivată a primitivului. De regulă, dintre cele două serii de derivate, cele cu **în-** sunt mai vechi și chiar mai răspândite, după ele creându-se derivatele cu **des-**. În anumite cazuri, derivatele cu **des-** nu sunt în opoziție cu derivatele perechi cu **în-,** ci sunt sinonime cu acestea, datorită sensului exprimat de radical. Astfel, *despărți* este sinonim cu *împărți*: *va despărții ei uniidintr-alții* C_2 38/11, sau: *Un păstor își împarte oile de capre* VARLAAM, ap. Pușcariu, *art. cit.*

Prefixul **des-** a fost productiv în secolele al XVI-lea și al XVII-lea. În secolul al XVIII-lea productivitatea lui a scăzut. O recrudescență a ei se constată în prima jumătate a secolului al XIX-lea, când, cu ajutorul lui, este calchiat prefixul neologic **dis-**. Este însă

BDD-A32035 © 2018 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 20:02:56 UTC)

vorba de o falsă productivitate, întrucât din a doua jumătate a secolului al XIX-lea s-a impus tot mai accentuat prefixul **dis-**. În limba actuală, el mai apare sporadic în calcuri prefixale de felul celor amintite pentru prima jumătate a secolului al XIX-lea și în unele derivate ocazionale create ca perechi opozitive la derivatele personale cu **în-**. Derivate stabile prefixul **des-** nu mai creează decât în mod accidental. Este însă de remarcat faptul că, cu mici excepții (*dezgvozdi, desrupe, despierde, desturna*), derivatele cu acest prefix apărute în secolele al XVI-lea și al XVIII-lea s-au impus în limbă ca formații stabile.

În- provine din prepoziția și preverbu latin **in**, devenit încă în latină prefix. El are la bază un mai vechi **en-**, devenit **in-** înaintea unor anumite grupuri de consoane. În română el s-a transmis prin cuvinte moștenite din latină, precum: *îmbuca* < lat. **imbuccare, împărți* < lat. *impartire, împiedica* <lat. *impedecare, împinge* <lat. *impingere, încheia* < lat. *inclavare, încinge* < lat. *incingere, înfrâna* < lat. *infrenare, întinde* < lat. *intendere, întinge* < lat. *intingere, întoarce* < lat. *intorquere* etc.

În secolele al XVI-lea – al XVIII-lea, prefixul este întâlnit atât în formații tipice, cât și în calcuri. Acestea din urmă au camodel, de regulă, cuvinte slave. Derivatele de acest fel dovedesc că prefixul **în-** corespundea sub raport semantic unor prefixe slave. Astfel, în derivatul *înarăta* (DHLR II, 352, ILR II, 224), **în-** corespunde prefixului slav **po-** din *pokazati* „indicare, declarare, castigare”; în *încurți* (*Ibidem*) „a se adăposti; a locui” corespunde prefixului v. sl. **v(u)-** din *vudvoriti sę* „pernoctare”, iar în *înmândri*, de fapt *îmmândri* (DHLR II, 351, ILR II, 224) „a înțelepți, a face pe cineva să fie înțelept; refl. a deveni înțelept”, îl calchiază pe v. sl. **u-** din *umądriti* „idem”. La fel, **în-** din *înzăcea* (DHLR II, 353, ILR, 225) corespunde v. sl. **na-** din *naležati* „instare, irruere”. Desigur, corespondența semantică este aproximativă, dar tocmai acest aspect arată marea frecvență de întrebuințare a prefixului în limba română veche. Sporadic, prefixul **în-** calchiază și termeni latinești, precum *înnăscut*, cu valoare de substantiv, la DOSOFTEI, V. S.. II v/5, decalcat după lat. *innatus*.

BDD-A32035 © 2018 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 20:02:56 UTC)

Derivatele pe teren românesc sunt, în marea lor majoritate, verbale. Temele originare pot fi atât verbale, cât și nominale. Prefixul **în-** derivă, astfel:

1 verbe de la substantive (prin combinare cu unul din sufixele verbale *-a, -i, -ui): îmbăta, îmbăla* < *bale, îmbărbăta, îmboldi, îmbrobodi, îmbulzi* < *bulz, îmbunătăți* (atestat sub forma de adjectiv participial), *împăinjina, împăna* < *pană, împărtăși* < *părtaș, împășoia* „apăsa" < *pășoniu* „greutate", *împerechia, împielița* „încarna, întrupa" < *pieliță* „carne, trup", *împietri (*și *împietra), împirona* „pironi" < *piron, împleti* < *în-* (de la *împleteci*) + v. sl. *pleta, plesti*; *împodobi, împovăra* (atestat ca adjectiv participial) < *povară, împrăștia* <*prăștie, împriemeza* „împărți, înjumătăți" < *primez* „scândură, zid despărțitor", *împrieteni, înaripa, înarma, încămăta* „a lua bani cu dobândă" < *camătă, încenușa* „ a se acoperi cu *cenușă*", *înceti* „a face parte dintr-un grup, dintr-o *ceată*", *închega* < *cheag, închinga* „ a se pune *chinga*, a lega cu o *chingă"*, *închiotora* < *chiotoare, închipui* < *chip, încleșta, încolți, încorda, încredința, încremeni* < *cremene* sau de la verbul *cremeni*, atestat mult mai înainte decât derivatul (v. C_2 229/27), *încuia, încununa* < *cunună* sau de la verbul *cununa, încuscri* < *cuscru, încuviința* < *cuviință, îndrăci* < *drac* sau de la verbul drăci (C_2 50/29), *îndruma* și adj. *îndrumător* (secolul al XVII-lea) < *drum, îndumnezei, înfăina, înfășa, înfia* (atestat sub forma *înfiire*), < *fiu, înfârtăți* < *fârtat, înflori, înfoca* < *foc, înfrica, înfrumusețа, înfrunta* < *frunte, înfrunzi, îngenunchia, înghețа, înghimpa, îngloda* și *înglodi; îngloti*„a strânge, a aduna oaste" < *gloată, îngreța* < *greață, îngriji* și *îngrija* < *grijă* „sau poate de la *griji; îngropa, îngrozi, înhăma, înjuga, înjumătăți* și *înjumătățа, înlătura* (secolul al XVII-lea); *înlumina, înminuna,* < *minune, înmuguri, înneoa* „a deveni alb ca neaua"; *înnopta, înnora* < *nor* sau de la *norà* (v. H 123^{v}/13); *înnoroci, înomeni* „a se încarna" (v. și infinitivul lung substantivat *înomenire*); *înrădăcina, însălășui* „a stabili locuința, a da adăpost" < *sălaș; însărcina* (atestat ca adjectiv participial) < *sarcină; însemna* < *semn, însera, înseta, însoți, înspăima* < *spaimă, înspica* „a da în *spic*, a face *spic*); *însufleți* și *însufleța, însulița* < suliță, atestat ca substantiv derivat*: însulițătură; înșira, înștiința, întemeia, întina, întâmpina* < *tâmpină* „tobă", *întrupa* și *întrupi, înțărca, înțepa, înțeleni* < *țelină,*

BDD-A32035 © 2018 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 20:02:56 UTC)

învăli < *val* sau de la verbul slav *valiti; învălui* < *val*, *învăpăia* „a se aprinde ca o văpaie”; *învârteji, învoi, învrăjbi, învrăjmăși*, atestat în derivatul *învrăjmășitor; înzestra* și *înzestri*.

În multe dintre formațiile de mai sus avem a face cu reunirea într-un singur cuvânt a unei construcții sintactice formate din prepoziția **în** plus un substantiv. Uneori e greu de spus dacă derivatul este rezultat din lexicalizarea unei atari construcții sintactice sau dintr-o construcție „inversă”, cu **în** plasat la sfârșit. Astfel, verbul *încuiba* (și *încuibi*) sau *încuibura* PV C III 17 (v. DHLR II, 352, ILR II, 224) poate proveni atât de la substantivul *cuib* precedat de prepoziția **în**, cât și de la construcția sintactică în care substantivul *cuib* este urmat de prepoziția **în**: *a-și face cuib în*. De remarcat că și în latină **in** sau **in-** se atașau la teme nominale.

2 verbe de la adjective (prin asociere cu un sufix verbal): *îmbăta, îmbătrâni, îmblânzi, îmbogăți, îmbuieci* „îngrășa” < *buiac* „îmbelșugat, gras”; *îmbuna, împlini* < *plin, împuternici, împuțina, înăcro, înălbi, încălzi, încredincioșa* < *credincios; încreți, îndatora*, și *îndatori, îndesa* și *îndesi, îndrăgi, îndrepta, îndulci, înfierbânta, înflămțnzi, înfricoșa* și *înfricoși, înfrumusa, îngălbeni, îngrețoșa*, atestat ca infinitiv lung substantivat *îngrețoșare* < *grețos, îngreuia* < *greoi, îngroșa, înlăți* < *lat, înmări, înmicșura, înmiloșa* < *milos, înmulți, înnegri* < *negru* sau de la verbul *negri; înnoi, însănătoși* și *însănătoșa, însetoșa* < *setos, însingura* <*singur, înstăina, întări, întăroșa* „a face ca o femeie să devină gravidă” < *tăroasă* „însărcinată”; *întineri, întârzia, întrista, înțepeni* < *țeapăn* sau de la *țepeni; înverzi, învechi, înviermănoșa* < *viermănos, învia* < *viu, învineți, învârtoșa* și *învârtoși, învrednici*;

3 verbe de la numerale, prin asociere cu sufixul verbal **-i**: *îndoi* și numeralul multiplicativ *îndoit*, provenit de la participiul lui *îndoi; întrei*, atestat numai ca numeral multiplicativ: *întreit*;

4 verbe de la verbe: *împresura* < *presura, împuți* < *puți, înacoperi* < *acoperi, încâștiga* < *câștiga, înconjura* < *conjura, înconteni* < *conteni, încrunta* < *crunta*[3], *îndrăzni* < *drăzni, îneca* < *neca, înfrica* < *frica, înfrânge* < *frânge, îngurguta* „a înălța, a mândri” < *gurguta* (DOSOFTEI, ap. DA ms.); *înjunghia* < *junghia*[4], *înmuia*

BDD-A32035 © 2018 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 20:02:56 UTC)

<muia, înspăimânta < spăimânta, întâlni < tâlni, întocmi < tocmi, înturna < turna, învinge < vinge.

Două derivate își au originea în construcția sintactică de tipul verb + prepoziția **în**: *încrede* ISN 113/10 (sec. XVIII) < *a crede în...;* întrece < *a trece în (față)...*De subliniat că și în latină preverbul **in** se atașa la teme verbale.

5 verbe de la adverbe, prin asociere cu un sufix verbal: *îmbrățișa < brățiș, împoncișa* și adj. *împoncișat < ponciș, încurunda* „a grăbi” < *curând, îndepărta* ISN 94/13 (sec. XVIII) <*departe* sau de la verbul *depărta; înfățișa < fățiș, înlesni*, atestat ca infinitiv lung substantivat *înlesnire < lesne*.

În unele cazuri, temele derivatelor nu au circulație independentă în limbă. Ele sunt fie teme latinești: *îmbrăca < bracca* „pantaloni”, *împăca < paccare* „a liniști, a face pace”, fie slave vechi sau, foarte rar, moderne: *încâlci* < v. sl. **kluciti, îngrădi* < v. sl. *graditi, înșela* „a induce în eroare prin viclenie” < v. sl. *mŭšelŭ, mŭšeli* „câștig (rușinos)„*; împroșca* < rus. *prockati*.

Există și câteva adjective derivate de la substantive cu ajutorul sufixului participial **-at**, ceea ce le apropie formal de participiul unui verb de conjugarea I: *înfemeiat* „care alăptează”, *înfierat* „îmbrăcat în fier”, *înzăuat* „îmbrăcat în zale”.

Destul de rare sunt, în această epocă, adjectivele derivate de la adjective: *înfricos, înghimpos, înterțiu* „(despre animale) de trei ani”.

În mod cu totul izolat, **în-** derivă și substantive de la substantive: *îndreptar* „unealtă a dulgherului” poate proveni de la substantivul *dreptar* sau de la verbul *îndrepta; înmulțime < mulțime*.

Prefixul **în-** se atașează la teme de diferite origini:

1 teme de origine latină (cele mai multe): *acru, alb, arípă, armă, bărbat, bătrân, beat, blând, bun, cald, câștiga, coardă, conteni, crede, cui, cunună, curând, cuscru, dator, des, doi, drept, Dumnezeu, față, făină, femeie, ferica, fier, fin, flămând, floare, foc, frânge, frinte, frunză, galben, genunchi, gheață, gras, gros, junghi, junghia, lat, mare, mult, muia, nea, neca, negru, noapte, nor, nou, om, pană, pereche, piatră, presura, rădăcină, sarcină, semn, seară, sete, singur, soț, spic, știință, țară, tânăr, târziu, trece, trei, trist, turna, verde, vechi, viu, vânăt, zestre* etc.

BDD-A32035 © 2018 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 20:02:56 UTC)

2 teme de origine slavă: *bogat, bold, ceată, cleşte, colţ, drag, drăzni, drum, gloată, grijă, groază, noroc, păianjen, piron, podoabp, povară, praştie, prieten, suliţă, temei, tină, tâmpină, trup, tocmi, ţeapăn, ţelină, val, vrajbă, vrednic, voie* etc.

3 teme româneşti:

a) Derivate pe teren românesc de la teme latineşti: *brăţiş, bunătate, credincios, dreptar, făţiş, frumuseţe, greţos, mulţime, părtaş, pieliţa, setos* etc.

b) Derivate pe teren românesc de la teme slave: *milos*;

4 teme comune cu albaneza: *ghimpe, groapă, mugur, ţarc, văpaie*;

5 teme de origine maghiară: *chip, ham, sălaş*.

Sub raport semantic, prefixul indică o **transformare**, în sensul că obiectul ajunge în starea sau dobândeşte însuşirea denumită prin cuvântul de bază: *îmbărbăta, îmbătrâni, îmblânzi, îmbulzi, îmbunătăţi, împieliţa, împietri: Ni s-au împietrit inimile întru răutăţi.* IV. P. 95/24; *împrieteni, împuţina, încălzi, închega, încredinţa, încremeni, încuscri, înfâtăţi, înfrica, înfrumuseţa, îngheţa, îngloti, îngroşa, îngrozi, înjumătăţi, înnoi, înseta, înspăima: Ce sînteţi înspăimaţi aşa?* NT 46^{r}/7; *întări, întârzia, întreit: Frânghia întreită* CI 35/28; *întrista, întrupa, înţeleni, înverzi, învârtoşi: Învârtoşindu-şi cerbicea lui şi inima lui călcă ceale legiuite.* BB 641 $^{1}/_{1}$; *învrăjbi, învrăjmăşi, învinui*.

Derivatele cu prefixul **în-** au acest sens întotdeauna când cuvântul de bază este un adjectiv sau un numeral şi, uneori, când e un substantiv. În cazul substantivelor, modificarea se referă mai ales la dobândirea lucrului denumit prin cuvântul de bază: *înaripa, încolţi, înflori, înfrunzi, înmuguri, înrădăcina*.

Şi preverbul latinesc **in-** avea această valoare, indicând, în multe derivate, „trecerea dintr-o stare în alta": *immuto* „a schimba" (cf. *muto* „a muta"); *Iinamarico „a amărî"* (cf. *amarus* „amar"); *impraegno* „a însărcina" (cf. *praegnans* „însărcinată").

În derivatele verbale, prefixul mai indică „o acţiune care se realizează cu ajutorul instrumentului sau al materiei denumite prin cuvântul de bază": *îmboldi, îmbrobodi, împironi, împrăştia, închinga, închiotora, încuia, înfăina: Dupre ce le vei înfăina le prăjaşte.*

BDD-A32035 © 2018 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 20:02:56 UTC)

CARTE 43/8; *înfășa, înghimpa, înhăma, înjuga, însulița, întâmpina, înțepa, înveli, învăluii.*

Câteva dintre aceste derivate, cum ar fi *îmboldi, împrăștia, întâmpina, îmveli, învălui* se folosesc încă din secolul al XVI-lea și al XVII-lea cu sens figurat, mult îndepărtat de cel originar. În acest fel, legătura semantică dintre temă, care denumea instrumentul, și derivat s-a pierdut.

Tot în cazul derivatelor verbale, prefixul arată că acțiunea verbului se săvârșește în modul indicat de tema nominală: *îmbrățișa* „a cuprinde *brățiș*"; *împoncișa* „a se uita *ponciș*"; *înfățișa* „a arăta *fățiș*"; *îngenunchia* / *îngenuchia* „a se așeza *în genunchi*"; *înșira* „a așeza *într-un șir*".

Alteori derivatul indică o comparație în care intră ca termen de referință tema nominală: *împăienjeni* „a acoperi cu o ceață ca o pânză de păianjen"; *încorda* „a (se) întinde ca o coardă"; *învăpăia* „a se aprinde ca o văpaie"; *învârteji* „a se învârti ca un vârtej".

Și preverbul latin **in-** arăta, pe lângă cauză și scop, și modul în care se realiza acțiunea: *illacrimo* „a plânge după ceva sau din cauza cuiva" (cf. *lacrimo* „a lăcrima"); *inargento* a arginta" (cf. *argentus* „argint"); *illimo* „a tencui cu lut" (cf. *limus* „lut").

Mult mai rara, derivatele verbale cu **în-** raportează acțiunea la locul sau timpul exprimat de temă: *îndepărta, înlătura, înnopta, însera*. În cazul lat. **in-**, această valoare era mult mai bine reprezentată: *imbito* „a intra" (cf. *baeto* „a merge"); *imbibo* „a absorbi" (cf. *bibo* „a bea"); *illabor* „a aluneca pe ceva" (cf. *labor* „a aluneca"); *impilo* „a-i cădea (cuiva) în păr"); *implago* „a prinde" (cf. *plago* „plasă, cursă").

Prefixul **în-** indică, mai rar, mișcarea spre interior: *îmbăia, înțărca*. Această valoare se confundă cu cea care indică locul acțiunii.

Sextil Pușcariu, referindu-se, în *Das rumänische Präfix **des-*** (v. Bibliografia), la valorile semantice ale lui **des-**, vorbește despre o valoare de *hipercaracterizare* în derivate precum *descoji, dezgoli* etc. Un asemenea sens pare să atașeze și prefixul **în-** la verbe ca *încremeni, îndrăci, îngriji, înnegri, înnora, înțepeni*, în măsura în care aceste derivate nu provin de la substantivele *cremene, drac, grijă, nor* sau de la adjectivele *negru, țeapăn*, ci de la verbele *cremeni, drăci, griji,*

BDD-A32035 © 2018 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 20:02:56 UTC)

negri, nora, țepeni. În asemenea derivate, prefixul **în-** are rolul de a marca, pe lângă sufix, trecerea temelor nominale respective în clasa verbului.

Puținele adjective formate de la substantive în această perioadă se prezintă sub forma de participiu și pot fi încadrate, ca atare, în una din grupele semantice ale derivatelor verbale: *înfemeiat* indică „transformarea", iar *înfierat* și *înzăuat*, „instrumentul".

O discuție aparte comportă dubletele prefixate și neprefixate cu **în-**, care prezintă identitate semantică. În cazul formațiilor verbale e necesar să se distingă între derivate ca *încrede* și *întrece*, care sunt construcții sintactice sudate cu prepoziția **în-**, și *împodobi – podobi*, *împresura – presura*, unde folosirea prefixului poate fi un rezultat de fonetică sintactică: deoarece nazalitatea este relativ slabă în limba română, pe lângă *împodobi* a putut apărea dubletul neprefixat *podobi*. Apoi, consideră Iorgu Iordan, *Compuse românești cu* ***în-*****,** p. 99-100 (v. Bibliografia), existența perechilor de tipul *împodobu – podobi* a putut duce , prin analogie, la un fenomen invers: pe lângă *presura* a apărut și un *împresura* și alte perechi de același tip. De altfel, Sextil Pușcariu (DR IV, 1924-1926, nr. 2, p. 696) crede că **în-** este un simplu element protetic ce se poate atașa la orice verb. Perechi de verbe prefixate și neprefixate există și în cadrul derivatelor *denominale: îmbătrâni – bătrâni, îmblânzi – blânzi, îmbogăți – bogăți, învăpăia – văpăia* etc. Este de observat că unele dintre verbele neprefixate sunt mai vechi decât cele prefixate și deci există posibilitatea ca ele să fi stat la baza derivatelor cu prefix. Cu toate acestea, în textele vechi, derivatele cu **în-** sunt mai frecvente decât perechile nederivate. Numărul derivatelor verbale cu **în-** a crescut tocmai prin apariția unor formații de la verbe fără ca noul cuvânt să aducă un spor semantic temei verbale.

Din parcurgerea sensurilor prefixului s-a putut constata că principalele valori semantice ale lat. **in-** s-au păstrat și în română. Dar, în vreme ce lat. **in-** avea ca valoare primordială „mișcarea către interior", rom. **în-** indică, în primul rând, „trecerea dintr-o stare în alta", deci o valoare eventivă. În această ordine de idei am putut constata că sensul amintit al lat. **in-** a fost, în secolele al XVI-lea – al XVIII-lea, cel mai slab reprezentat. Aceasta se poate explica prin

BDD-A32035 © 2018 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 20:02:56 UTC)

faptul că valorile prefixului **în-** sunt legate și de funcțiile prepoziției omonime: cele care vizează circumstanțele de loc, de timp, de mod și instrumentale.

În ce privește cronologia derivatelor pe teren românesc, se pare că cele formate de la verbe și adjective au apărut concomitent cu perechile lor neprefixate (formate prin derivare imediată), dar în regiuni diferite. Cu toate acestea, din cercetarea textelor nu rezultă o repartizare cât de cât sistematică a formelor prefixate într-o anumită regiune a țării și a celor neprefixate în altă regiune. Uneori ambele forme apar la același autor. Oricum, în perioada cercetată, prefixul **în-** se dovedește a fi foarte productiv, multe dintre derivatele cu el păstrându-se și astăzi în limba comună. Această productivitate poate fi și rezultatul opoziției cu formațiile generate de prefixul **des-**.

Prefixul **pre-** are, în limba română, origine multiplă:provine, pe de o parte, din lat. **per-, prae-**, iar, pe de altă parte, din v. sl. **pre-**. Lat. **per-** și **prae-** au pătruns în română prin cuvinte ca: *preumbla* < lat. *praeambulare* (cf. var. *plimba, primbla)* Biblia 1688, Gen. 24, 63, *apud* TDRG, *prepune* < lat. *praeponere* Biblia 1688, *apud* TDRG (cf. și *prepozit* „șef, comandant" < lat. *praepositus* DOSOFTEI), *preveghea, priveghea* < lat. *pervigilare* URECHE, LET. 153.

Sl. **pre-**, folosit ca element derivativ în slava meridională de tip răsăritean vorbită pe teritoriul daco-moesic, a pătruns în limba noastră ca element inițial al unor cuvinte care astăzi, , în mare parte, nu mai sunt analizabile: *precistă* (*precestă*) < sl. *precista* DVS 10^{v}/8; *predanie* „tradiție" < sl. *predanije* V. CAZ. 54/2, DVS 28^{r}/32; *prelăsti* „amăgi, ademeni" < sl. *prolistiti* CV 168/1; *premeni*, primeni < sl. premeniti DVS 2^{V}/23.

În limba veche, prefixul **pre-** apare și într-o serie de calcuri: *precuvântare,* d. sl. *preduslovije; preface* d. sl. *pretvoriti* DOS. V. S. *apud TDRG*; *premiedzare* d. s. *pristoloveti* CP. CP_2. CI 25, *apud DHLR II 305; prespunre* d. sl. *nakazati* etc.

Este de remarcat faptul cp aceeași temă poate intra în combinație atât cu **pre-** latin, cât și cu **pre-** din slavă. Astfel, *prepune* „bănui" este format după lat. *praeponere,* iar *prepune* „transcrie", după v. sl. *preloziti* (în DLR și MDA se indică și pentru acest sens lat. *praeponere*).

BDD-A32035 © 2018 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 20:02:56 UTC)

Calcurile și derivatele analizabile au favorizat desprinderea lui **pre-** ca element derivativ, fapt care a dus la crearea de derivate pe teren românesc. Astfel, în limba română el derivă:

1 verbe de la vebe: *prevedia* PH 138/4, PS 288/24, C_2 495/5. Posibil ca și *prelungi* să fie derivat românesc (PR. C. 79/7: *prelungire*) < *prelung*, care, după unii lingviști, între care W. Meyer-Lübke, Sextil Pușcariu, Ovid Densusianu,ar proveni din lat. *perlongus*, în timp ce Al. Graur, *Corrections roumaines au REW*, p. 109 (v. Bibliografia) arată că această explicație este greu de susținut, deoarece celelalte adjective cu **per-**, destul de numeroase în latină, nu s-au păstrat în limb a română.

2 adverbe de la adverbe (provenite tot dintr-un verb): *prelăns, prelinsu* PH 57/7, PS 110/38-39.

În ce privește sensurile, prefixul indica în latină, ca preverb:

1 terminarea, desăvârșirea unei acțiuni (valoare aspectuală): *peragere, perficere*;

2 durata, extinderea (valoare aspectuală): *permergere, perscribere, pertinere;*

3 intensitatea (valoare aspectuală): *perodi* „a urî puternic”.

În derivatele *moștenite*, cel mai bine se păstrează sensul durativ și extensiv: *preîmbla.* În derivatele românești, prefixul indică:

1 anterioritatea temporală: ***prevedea***: *toate căile mele prevădzuși.* PH 138/4;

2 extinderea spațială: ***prelungi***: *să nu să prelungească acest soroc. PR. C. 96/2;* ***prelins****: apa ce prelăns cure.* PH 57/8. La această valoare pare să fi contribuit și prefixul slav *prědu-* „înainte”.

Alte derivate românești necesită discuții aparte. Astfel, derivatul *preveghea*, care apare în textele din secolul al XVI-lea (CV, PH, C_2), are același sens cu verbul de bază: „a veghea”: *preveaghe străjuitorul* PH 126/1; *amuîntâia strajă de noapte... preveaghe și îmblăcolindu cetatea* C_2 266/21. În ***prespunre***: *au prespunre limbei nu află* PH 93/10, format după sl. *nakazati* „a învăța”, valoarea prefixului nu este clară.

În limb a textelor din secolele XVI și XVII, **pre-** este slab reprezentat în ceea ce privește derivatele pe teren românesc: trei

BDD-A32035 © 2018 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 20:02:56 UTC)

derivate, două în secolul al XVI-lea și unul în secolul al XVII-lea. Prefixul apare însă în destul de multe împrumuturi și calcuri.

Re- își are originea în lat. **re-** și a fost moștenit sub forma **ră-** (la D. Cantemir apare, livresc, forma etimologică **re-**: *rămânea* (< lat. *remanere*) DOC. 1591; HCI 57; CDB I (AN. 1606), p. 148; PRAV. GOV. 136B; NECULCE 2 II, 218; *răfreca* (< lat. *refricare* „a reînnoi") CDB I 298; *răposa* (< lat. *repausare*) TETR. 15, 37; MOXA HC I 399; *revărsa* (< lat. *reversare*) CANT. I 323.

Etimologia verbelor *răsări* CV 136/11; V. CAZ. 459/13; *răsufla* COSTIN 80/3; CARTE 14/8 și *răsuna* DVS 28^{V}/24; CI 27/31 este controversată. Ele ar putea proveni din latină: **resalire, *resufflare, *resonare,* dar nu poate fi exclusă nici posibilitatea formării lor pe teren românesc cu prefixul **răs-**, cu varianta **ră-**.

Dintre derivatele menționate, *răposa* nu este analizabil în limba română. Pentru celelalte cuvinte moștenite avem însă în limbă și cuvintele-bază: *duce, mânea, pune, sări, sufla, suna, vărsa,* fapt care a permis analiza derivatelor , iar apoi desprinderea prefixului și atașarea lui și la alte teme. Astfel, cu prefixul **re-** (**ră-**) au fost calchiate o serie de cuvinte slave, prefixul traducând în aceste cazuri prefixele slave **o-, na-, ras-,** sau **pro-**. În acest sens, la Cantemir, *Divanul*, apare *răciti* pentru sl. *procitati* (cf. E. Petrovici, *Limba lui D. Cantemir*, p. 6, 13). În aceeași situație se află și *răgloti* „a se oști" PH 45/26, corespunzând sl. *opluciti sę*, apoi *răsădi* PS 166/ 4-5, pentru sl. *nasaditi*; *răsămăna* „a semăna", corespunzând sl. *rasejati*

Prin analogie cu tratamentul lui **re-** inițial, în cuvinte moștenite din latină,(**re-** > **ră**), întâlnim forma **ră-** și în cuvinte din scrierile vechi și populare derivate cu prefixul **re-** (v. N. A. Ursu, *Cărți de popularizare traduse de Petru Maior*, p. 141, v. Bibliografia).

În limba română din secolele XVI – XVIII, prefixul **re-** (**ră-**) derivă verbe de la verbe: *redobândi* H. CR. II 48 (a. 1750); *reface* ISN LVII 97/20; *răgiudeca* CV 117/5; *rănturna* (explicat de TDRG ca fiind format din *re- + înturna)* V. CAZ. 334/17; NL 131/38.

Majoritatea temelor la care se atașează prefixul sunt de proveniență latină, **re-** apărând în textele vechi o singură dată atașat la o temă slavă: *redobândi*.

BDD-A32035 © 2018 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 20:02:56 UTC)

Derivatele moștenite din latină păstrează, în perioada amintită, doar unul din sensurile lat. **re-**, și anume cel de intensificare *revărsa*. În cazul derivatelor formate pe teren românesc apare sensul de repetiție (iterativ): *redobândi: Nădăjduiesc să redobândim iertarea dezmierdărilor celor cu păcate.* G. CR. II, 48 (a. 1750); *reface: să nu se împiedice refacerea ei* (a unei biserici) ISN LVII 97/20; *răgiudeca: E tu stă încolo, sau ședi cicea spre podnejia noastră: nu răgiudecatu întru si înre și fusetu giudecate cugeteloru celora releleoru?* CV 117/5; *răntu(r)na*„a rostogoli, a răsturna": *ca o piatrâ di del la vale când să răntunâ și nu să poate opri, aș merge de tare și viiața noastră*. V. CAZ. 334/17; ISD XXI 261; NL 131/38.

În perioada studiată, derivatele pe teren românesc sunt puține: patru, dintre care unul în secolul al XVI-lea , iar trei în secolele XVII și XVIII, ceea ce indică o productivitate foarte scăzută.

Prefixul **s-** provine din lat. **ex-**. Rudolf Geheeb, *Prostetisches **a** und **s** im Rumänischen*, şi Max Auerbach, *Die Verbalpräfixe im Dakorumänische* (v. Bibliografia), susțin că **s-** a intrat în limba română și prin împrumuturi din slavă și din turcă. Deoarece aceste împrumuturi nu sunt analizabile pentru români, credem că ele nu pot fi luate în considerare sub raportul derivării cu prefixe.

În limba română, lat. **ex-** s-a redus la **s-** înaintea surdelor și la **z-** înaintea sonorelor. **excadere* > *scădea* CT 156^{V}/20, BB 628^{2}/46, CARTE 41/25; **excurrere* > *scurge* PO 254/5; *exmulgere* > *smulge* PO 285/21, NT 7^{r}/18; *exponere* > *spune* C_2 38/15, BB 618^{2}/40, PR. C. 10/22; *extorquere* > *stoarce* PO 137/27, CARTE 83/18; *exbatere* > *zbate* CARTE 94/4.

Derivatele cu prefixul **s-** sunt:

1 verbe (de la verbe): *sclipi* BB 636^{2}/34, DOSOFTEI, PS 50/15 < *clipi*; *scoborî* NL 98/27, ME 110/19 < *coborî* (cf. Al. Graur, *Etimologii românești*, p. 24-25, v. Bibliografia); *scumpăra* CV 169/3, c_2 101/22 < *cumpăra* (cf. Em. Vasiliu, *evoluția lat. **ex-** în limba română*, p. 258, v. Bibliografia); *zmăcina* „a sfărâma, a zdrobi, a sfâșia" DVS 70^{r}/14, 135^{r}/16 < *măcina*;

2 verbe (de la substantive, asociate cu un sufix verbal): *sfărâma* CT 85^{r}/18, C_2 30/28, PRAV. 102^{v}/8 ÎL 37/10, NL 107/18 < *fărâmă*; *stârni* DVS 107^{v}/29, 118^{r}/33 < *târn* „mătură de nuiele"[5]; *zbuciuma* „a

BDD-A32035 © 2018 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 20:02:56 UTC)

se zbate, a se agita, a se căzni, a se necăji" DVS 43^{v}/22 < *bucium* „butucul roții"; *zvăpăia* LSR 132^{r1}/17, 136^{r2}/24 < *văpaie*;

3 verbe (de la teme din alte limbi și care nu aveau circulație independentă în română): *zbârci* G. CR. I 2912/12 (a. 1691) și adj. *zbârcit* LSR 56^{r1}/18, 198 ^{v1}/5, ME 46/10 (cf. bg. *brakam* „a îndoi, a încreți", *braka*„cută, încrețitură"; *zvârli* CDB II 458/31 (cca. 1550), lSR 173^{r2}/24, CANTEMIR, HR. 298/19 (cf. v. sl. *vrulu* „violent, cu violență", *hrulu* „repede", srb. *vrljati* sau *vrliti*, bg. *frăli* „a arunca" < **hvruliti* TDRG^{6});

4 substantive (de la substantive): *zgomot* ME 79/4, care are la bază subst. *gomon* „adunare, sfat" sau verbul *gomoni* „a sta la sfat, a vorbi" (de la *gomon* s-a putut deriva cu **s-** verbul *zgomoni*, iar de la acesta subst. *zgomot*, cf. Em. Vasiliu, *art. cit.*, p. 249).

Temele la care se atașează prefixul sunt:

1 slave: *clipi, coborî, târn*;

2 latine: *cumpăra, măcina*;

3 comune cu albaneza: *fărâma, văpaie*.

În unele cazuri etimologia temei nu e clarificată, v. *bucium*.

Valorile prefixului **s-** în limba română sunt cele pe care le avea **ex-** în latkina târzie. Pe lângă acestea, el are și o funcție gramaticală constantă, schimbând, ca și alte prefixe, clasa morfologică a temei (v. *supra*). În cazul unor perechi de derivate precum *sfărâma – fărâma* (atestat în secolul al XVII-lea), prefixul întărește sensul verbului și mărește expresivitatea cuvântului (cf. Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, p. 216, v. Bibliografia*)*. Alteori prefixul indică ideea de „a scoate": *stârni Atunce ca din somn să stârnir*ă *și vădzură pre Sf(â)nt(u)l.* DVS 107^{v}/29. „Trecerea într-o altă stare" și „revenirea la starea anterioară" caracterizează derivate ca: ***scumpăra*** „răscumpăra, elibera": *Va scumpăra ei de întunearec și den coperemântul chinului de vecie.* C_2 101/23. Valoarea prefixului nu este clară în ***sclipi****: Scripește lumina supt sfinte-ți picioare* DOSOFTEI, PS 50/15; ***scoborî***: *Și-i scrie și Șărban-vodă să s-închine, că s-a închina și el, că i să scoboară și nemții despre Țara Nemțască* NL 98/27; ***scumpăra*** „a cumpăra": *Cu menciuroase cuvente voi vă voru scumpăra* CV 169/3; *zmăcina: I să zăcina carnea... și cădea bucăți*. DVS 70^{r}/14. Și

BDD-A32035 © 2018 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 20:02:56 UTC)

în cazul acestor verbe s-ar putea invoca teza intensificării ideii verbale (cf. Iorgu Iordan, *art.cit.*, p. 216).

Din textele parcurse reiese constatarea că prefixul **s-** are o putere de derivare relativ mai mare în secolul al XVII-lea decât în celelalte Astfel, în secolul al XVI-lea sunt atestate trei derivate, dintre care două sunt folosite și în secolele următoare; în secolul al XVII-lea sunt atestate alte șase formații, dar numai una mai este activă în secolul următor; în secolul al XVIII-lea apar două derivate noi. Așadar, derivatele cu prefixul **s-** au o frecvență scăzută în vocabularul epocii studiate, de unde se poate trage concluzia că prefixul **s-** prezenta o productivitate extrem de scăzută în limba română veche.

Prefixul **spre-** este urmașul lat. **super-**, care avea valoare de adverb, prepoziție și preverb. Limba română folosește în mod curent prepoziția **spre** și cu totul sporadic prefixul respectiv. În secolul al XVI-lea, și anume în *Codicele Voronețean*, apar două formații în care **spre-** este folosit ca prefix: verbul ***sprezice*** „a chema”: *Chesariu spregici, cătră chesariu să mergi.* 68/3, care este un calc după sl. *naricati* „appellare” (cf. DHLR II, p. 363, ILR II, p.231) și subst. ***spresărire*** „grabă, pripeală”: *Fără voroave se fiți și nemica spresărire se nu faceți.* 12/7. În textul slav îi corespunde *sŭtvoriti: ničtože drŭza sŭtvoriti* (cf. DHLR II, p. 363, ILR II, p. 231).

În afara acestor douăformații, **spre-** nu mai apare în limba noastră ca prefix.

Prefixul **stră-** reprezintă, din punct de vedere fonetic, lat. **extra-**, care, pe teren românesc, își pierde vocala inițială devenind **stră-**. Dacă din punct de vedere formal **stră-** reprezintă lat. **extra-**, din punct de vedere semantic lat. **extra-** nu acoperă toate sensurile rom. **stră-**, aceasta pentru că prefixul **stră-** moștenește și sensurile lat. **trans-**. Confuzia celor două prefixe poate fi explicată prin faptul că vorbitorii l-au considerat pe **extra-** ca fiind **ex- + tra-** (**trans-**), **ex-** având doar funcția de a-l întări pe **trans-**. Confuzia fonetică a dus și la o confuzie semantică (cf. Rodica Ocheșeanu, *Prefixele superlative în limba română*, SMFC I, p. 29-50, v. Bibliografia).

Dintre derivatele cu **stră-** întâlnite în secolele XVI – XVIII doar *străpunge* poate fi considerat moștenit din latină, < **extrapungere* ME 115/11 (V. DHLR I, p. 221, ILR I, p. 149). Derivatul este analizabil și

BDD-A32035 © 2018 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 20:02:56 UTC)

în latină, și în română, iar existența în italiană a lui *trapungere* întărește etimologia din latină. În ce privește verbul *străcura* (*strecura*), etimologiile propuse sunt destul de numeroase. Dintre ele par a fi mai plauzibile cele propuse de Al. Graur în „Romania", LIII, 1927, p. 386-387, reproduse în *Mélanges linguistiques*, Paris - București, 1936, p. 67 și *Etimologii românești*, p. 142-144 (v. Bibliografia): *străcura* ar avea la bază lat. *transcolare* (**extracolare*) sau, mai probabil, ar fi o creație românească de la **strec-** + suf. Verbal **-ura**. Acceptarea ultimei variante ar duce la eliminarea lui *străcura* dintre derivatele cu **stră-**.

Cele mai multe derivate cu **stră-** sunt formate pe teren românesc, unde acest prefix derivă:

1 verbe de la verbe: *străbate* H 17/13, LSR 55^{v}/6-24, CL 321/13, G. CR. I 130/32 (a. 1648), NECULCE, *apud* DA ms., ME 57/3¸*străslumina* DVS 102/1; *strălumănătoriu* D în PS 45/5; *străluci* CV 38/12 (*STRELUCI*), CT 158^{v}/14, C_2 35/27, PO 269/26, V. CAZ. 339/4, NT 52^{r}/26, ÎL 37/3, LSR 149^{V}/a-3, B 637^{b}/32, UL 125/14, DVS 142/28 (cf. însă DHLR I, p.221, ILR I, p. 149, unde se trimite la lat. **extralucire*, aducându-se în sprijin it. *stralusir* Rovigno și *staluke* Belluno); *strălucire* V. CAZ. 476/31, LSR 48^{v}/b-21, BIBLIA, *apud* DAms., C 15/10, ME57^{1}/7, G. CR. II 163/9, (a. 1798), *strălucitor* LSR 102^{v}/b-17, IV. P. 78/26, ultimele două cuvinte interesând doar ca derivate ale lui *străluci*; *strămuta* CT 10^{v}/8, PS 115/7, V. CAZ. 392/2, DVS 1^{v}/9, 38^{r}/3, COSTIN, *apud* Dams., ANTIM, *apud* DA ms., NECULCE, *apud* DA ms., ME 140/4, la care mai adăugăm derivatele *strămutătură* CANTEMIR, *apud* ms. și *strămutare* URICARIUL IV 30/13 (a. 1773). Pentru ultimele două derivate, *străluuci* și *strămuta*, există și ipoteza moștenirii lor din latină (cf. Rodica Ocheșeanu, *art. cit.*, p. 83).

2 substantive de la substantive: *strălucoare* „lumină, strălucire" DVS 36^{v}/25, 26; *strălumină* DVS 144^{r}/31; *strămoș* C_2 173/2, V. CAZ. 384/43, NT 69^{r}/30, UL 70/2, DVS 10^{v}/19-20, CI 37/11, IV. P. 71/21, P. IST. ¾, NECULCE, *apud* DA ms.; *strămoașă* NL 112/34; *strănepot* G. CR. 156/6 (a. 1593), iar în forma *strepot* la ÎL 34/12, DVS 10^{v}/2, N. COSTIN *apud* DA ms.

3 adjective de la adjective: *strălucos* D. în PS 31/35.

BDD-A32035 © 2018 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 20:02:56 UTC)

Temele la care se atașează prefixul **stră-** sunt de origine latină: *bate, luci, lumina, lucoare, lucos, muta, nepot.* În ce-l privește pe *moș*, cf. alb. *moshë.*

Prefixul prezintă, în derivatele românești, următoarele sensuri:

1 trecerea printr-un anumit spațiu; trecerea, pătrunderea prin ceva, dintr-o parte în alta: ***străbate***: *Noorii străbătură grindire.* H 17/13; *străbate-voiu păcatele.* H în PS 27/40; *luară unii de'ntrânșii a străbate hotărăle răsăritului.* G. CR. I 130/132 (a. 1648); *Doar ar pute străbate la Iasi la Doamna.* NECULCE, *apud* DA ms.;

2 ducere, mutarea dintr-un loc în altul, transportarea: ***strămuta[1]:*** *lovi pre Arie cu palma preste obraz, atâta de tare căt i se strămutară fălciile.* V. CAZ. 392/2; *Nici se strămută la o biserică*. ANTIM, *apud* DA ms ; *Fiind ei niște oameni neașezați și strămutați de la locurile lor.* NECULCE, *apud* DA ms.;

3 schimbarea, modificarea, transformarea: ***strămuta[2]*** „a se schimba": *strămutează fața sa ca să se ivească oamenilor că se postesc*. CT 10[v]/8; *Să se păzească fără strămutare și aceste adăugiri.* URICARIUL IV 30/13 (a. 1773). Se pare că în derivatul *strămuta* (1 și 2), prefixul are mai mult funcția de a întări sensul cuvântului de bază.

Toate aceste sensuri provin de la lat. **trans-**.

4 intensificarea: ***străluci***: *Nici ca soarele nu vei străluci.* B 637[b]/32; *Nu avem noi alt nimic mai strălucitor și mai luminat decât soarele*. IV. P. 78/26; *strălucoare*; *strălucos*; ***strălumina****: Frumusețile tale ziua luminează, noaptea strălumineză*. CANTEMIR,*apud* DA ms. Această valoare semantică pare a fi moștenită de la lat. **extra-**, care a dezvoltat în latina târzie semnificația secundară de exces: „peste măsură de". Sensul de intensificare al lui **stră-** nu trebuie deci explicat prin lat. **ultra-**, cum face Cihac, *op. cit.I*, p. 264, și nici ca derivând din valoarea locală a lui **trans-**, așa cum s-a întâmplat în alte limbi romanice.

5 vechimea, descendența îndepărtată: ***strămoș****: Povestea... din moșii... strămoșii noștri, așa cum am apucat-o.* CI 37/11; ***strămoașă****: Să trage de pe strămoașe sa neam din domnii cei vechi moldovenești*. NL 112/34; ***strănepot****: Viața cea rea nu mearge să vie să se pogoare*

BDD-A32035 © 2018 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 20:02:56 UTC)

pe strenepoți. ÎL 34/12. Sensul acesta este asociat celui de intensificare.

Prefixul **stră-** are o productivitate scăzută, fapt atestat de numărul relativ mic al derivatelor cu el identificate în textele din secolele XVI – XVIII: patru derivate verbale, cinci substantivale și unul adjectival. Dintre acestea, cinci apar în secolul al XVI-lea, patru se adaugă în secolul următor și unul în secolul al XVIII-lea. Trei derivate: *strălucoare, strălumină, strălucos* nu se întâlnesc decât în secolul al XVII-lea. În schimb sunt bine reprezentate în secolele următoare *străluci, străbate* și *strămoș*.

Prefixul **sub-** provine din lat. **sub-** (**su**(**b**)**s**, **subtus**), întrebuințat în latină ca prepoziție și prefix. Limba română a păstrat și a dezvoltat prepoziția **sub**. Prefixul **sub-** nu s-a păstrat ca atare. Derivatele moștenite nu sunt în general analizabile pentru vorbitorii limbii române: *subțire* (< lat. *subtilis*) BIBLIA 1688, Gen. 41; *suferi* (< lat. *sufferre*) IMDR 250); *sufla* (< lat. *sufflare*) DOS. VS. Martie 9; *supune* (< lat. *supponere*) BIBLIA 1688 Ex. 17, 12, Cor. P. S. 11, 6, Cant. II, 102; *suspina* (< *suspirare*) TETR. *Supune* este singurul analizabil.

În perioada analizată, **sub-** este foarte puțin întrebuințat ca prefix și este de presupus că folosirea lui se datorește influenței prepoziției **sub**. Astfel, singurul derivat întâlnit în textele cercetate este un verb de la substantiv: ***suguș*****a** „sugruma”: *Dusese robul acela aflâ unulden regi și ai lui ce era datoria lui, o sută de bani și-l prinse și-l suguș*â *el*.PS 135/25, TETR. 39^{v}/4, CL 43/29, B 624^{b}/53. ***Su-*** (< ***supt***) apare, în acest caz, atașat la o temă latină. Derivatul aparține secolului al XVI-lea.

Prefixul are, pe lângă sensul local „sub, dedesubt” și o valoare gramaticală, întrucât formează, împreună cu un sufix verbal, un derivat parasintetic de la un substantiv.

La capătul acestei investigații se impun câteva ***concluzii***, pentru perioada cuprinsă între secolele al XVI-lea – al XVIII-lea. Astfel, limba română are, în perioada amintită, jumătate din numărul de prefixe de care dispunea latina (TILR I, p. 97-106). Prefixele *a-*, *de-*, *în-*, *întru-*, *spre-*, *sub-* au în română, ca în latină, și valoare de prepoziție.

BDD-A32035 © 2018 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 20:02:56 UTC)

Sub raportul părților de vorbire derivate, prefixele discutate pot forma o singură parte de vorbire sau mai multe. Derivă o singură parte de vorbire: *a-* (verbe), *des-* (verbe), *re-* (verbe), *spre-* (substantive), *sub-* (verbe); derivă două părți de vorbire: *s-* (verbe și substantive); derivă trei părți de vorbire: *în-* (verbe, substantive și adjective) și *stră-* (adjective, substantive și verbe). Față de limba latină, unde fiecare prefix deriva mai multe părți de vorbire (cf. TILR I, 98), în limba română se constată o mai mare specializare a elementelor derivative prefixale. Partea de vorbire cel mai bine reprezentată este verbul, la fel ca în latină.(cf. TILR I, 102). A doua parte de vorbire, în ordine numerică, este adjectivul. Se menține și aici situația din latină (cf. TILR I, 99). Urmează, tot ca în latină, categoria substantivului (cf. TILR I, 98). Părțile de vorbire *de la care se derivă* mai frecvent sunt substantivul, adjectivul și verbul; adverbul și numeralul sunt folosite rar ca bază de derivare, iar pronumele lipsește între derivatele cu aceste prefixe.

În ce privește originea temelor, cele mai numeroase sunt temele latinești, urmate de cele slave[7].

Nici sub raport semantic prefixele analizate nu se depărtează în mod semnificativ de sensurile lor din latină. Sunt folosite cu sensurile originare prefixele *s-* și *sub-*. Prefixul *stră-* cumulează sensurile a două prefixe latine: *extra-* și *trans-*. Unele prefixe, *a-*, *des-*, *în-*, au dezvoltat pe teren românesc, pe lângă sensurile originare, sensuri sau nuanțe de sens noi, în timp ce *re-* și-a restrâns mult semantismul avut în latină. Multe dintre prefixele studiate posedă mai multe sensuri: *a-*, *des-*, *în-*, altele prezintă un semantism mai restrâns: *re-*, *s-*, *stră-*, iar *spre-* și *sub-* au o singură valoare. Se confirmă astfel tendința constatată încă în latina populară de slăbire a sensurilor unor prefixe, de evoluție a semantismului lor spre nuanțe foarte vagi, ceea ce a dus la situația ca derivatul să fie greu de definit în raport cu cuvântul de bază (cf. TILR I, 105 și I. Fischer, *Unele probleme ale formării cuvintelor în limba română*, p. 298. v. Bibliografia).

Toate prefixele analizate sunt atestate în textele din secolul al XVI-lea. Dintre ele, *des-*, *în-*, *re-*, *s-* și *stră-* produc formații noi și în secolele următoare, în timp ce *a-* apare în derivate noi doar în secolul al XVII-lea. Nu mai sunt active după secolul al XVI-lea *spre-* și *sub-*.

BDD-A32035 © 2018 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 20:02:56 UTC)

Cel mai productiv prefix este *în-*. Au o productivitate fluctuantă, de la secol la secol, *des-* și *a-*, iar *s-*, *stră-* și *re-* au o productivitate scăzută. Sunt foarte puțin productive *spre-* și *sub-*. (În seriile de mai sus, prefixele au fost înșirate în ordinea productivității.)

Cazurile de *concurență*, adică de derivare cu prefixe sinonime de la aceeași temă, sunt foarte rare. Cel mai frecvent intră în con curență prefixul *în-*:

• cu *des-: împărți – despărți* (cele două derivate s-au menținut ca atare, dobândind însă nuanțe semantice diferite);

• cu *a-* (pe care-l elimină): *înstrăina – astrăina, împrumuta – aprumuta* (S. Pușcariu, DR IV_2, 1924 – 1926, p. 693-694, crede că este vorba de confuzia între *a-* și *în-*, care ar porni de la sensul comun – local - al celor două prefixe)[8].

Concurența între prefixe se poate manifesta nu numai în cazul derivatelor de la aceeași temă, ci și în situația derivării de la teme diferite, care reprezintă, de fapt, procedeul preponderent al derivării. Astfel, prefixele *a-*, *re-* și *stră-* pot indica intensificarea acțiunii sau a calității, dar, în această perioadă, doar ultimul este activ, alături de prefixele slave *prea-* și *răs-*. Limba română posedă două prefixe de negație, productive încă în această perioadă: **des-** și **ne-**. Concurența dintre ele este în bună măsură evitată de o restricție gramaticală: primul derivă în special verbe, iar al doilea, substantive și adjective. Alte situații de sinonimie prefixală apar între *a-* și *în-* ca indicatori ai săvârșirii unei acțiuni cu ajutorul unui obiect (care nu este întotdeauna un instrument), între *în-* și *s-* în calitatea lor de morfeme gramaticale în derivarea parasintetică și între *re-* și prefixul slav *răs-* ca indicatori ai iterativității verbale.

Note:

1 Pe marginea manuscrisului, Prof. G. Ivănescu observă că în sintagma *umblă dezgolit* derivatul nu poate fi înlocuit cu *golit*.

2 La care Prof. G. Ivănescu adaugă pe manuscris: ”nu cumva e sensul «îi reneagă»?”.

3 Prof. G. Ivănescu consideră că poate fi și verb parasintetic de la *crunt* „însângerat”.

BDD-A32035 © 2018 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 20:02:56 UTC)

4 Prof. G. Ivănescu crede că este vorba de un parasintetic: *în- + junghi + -a*.

5 S. Pușcariu, DR III, p. 691-692, care adaugă următorul comentariu: „Inițial **s-** nu e aici numai protetic, ci un element drivativ însemnător: *s-târn-esc praful* nu înseamnă numai „îl mătur (cu târnul), ci și „îl ridic de la locul lui". Recunoaștem deci în acest **s-** inițial funcțiunea latinescului **ex-**, sau, mai bine zis, influența unor verbe apropiate ca sens, precum *scula, scoate, scotoci, scormoni, scorni* etc.[...] nota principaklă a cuvântului [...] se paralizește până la deplina dispariție, pentru ca altă notă, accesorie – „a scula, a scormoni" – să devină predominantă".

6 Etimologia a fost revizuită, astfel că în DLR și MDA *zvârli* este considerat ca provenind din *zvâr*.Cu toate acestea, în TDRG[3] s.v. *azvârli* ,proveniența din slavă este menținută: „vgl. asl. *vrŭlŭ* „heftig", *hrŭlŭ* „schnel", serb. *vrlati* n. *vrliti,* bulg. *fŭrljam* „werfen", nach MIKL. SLAV. EL. 51 aus **hvrŭliti*". În DLRLM: comp. bg. *hvărlja*, sb. *vrljiti*.

7 Extinzând constatarea pe baza datelor culese, am putut observa că tendința de a se apela la teme transmise din latină este valabilă și pentru prefixele provenite din slavă.

8 *în-* și *des-* intră în concurență sinonimică și cu prefixe slave: *în-* vs *răs-* (pe cre-l și învinge): *împrăștia – răsprăștia* „împrăștia", *întoarce – răstoarce* (CANTEMIR *apud* DA ms. < *întoarce*), dar și cu prefixul românesc *între-*: *înaripa – întraripa, înarma – întrarma* (cuvintele s-au păstrat, dar cu o distribuție stilistică diferită); *des-* vs *răs-: desface – răsface* „a deschide , a desface"*: În două părți să se răsfacă* [pământul] *și să mă înghită*. N. COSTIN, *apud* DA ms.*; despica – răspica* DVS 13^{r}/30 < *despica* (S. Pușcariu, în „Convorbiri literare", vol. XLI, p. 207), pe care îl elimină însă în *răsfira – desfira*; *des-* vs *prea-*, pe care îl elimină: *răscumpărat – preacumpărat(ă)* „răscumpărată" C_2 122/36. Au învins, după cum se poate constata, prefixele cu productivitatea cea mai mare.

Bibliografie:

Max Auerbach, *Die Verbalpräfixe im Dacorumänischen*, în „Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache", vol. XIX-XX, 1913, p. 209-264.

Cihac I-II A. de Cihac, *Dictionnaire d'éthymologie daco-romane.* Vol. I: *Éléments latins, comparés avec les autres langues romanes.* Francfort A/M, Ludolph St. Goar; Berlin, A. Asher; Bucarest, Socec, 1870; Vol. II: *Éléments slaves, magyars, turcs, grecs-moderne et albanais*, Francfort, Ludolph St. Goar, Berlin, S. Calvary, București, Sotschek, 1879.

DA *Dicționarul limbii române*. Tomul I. Partea I: A-B, Bucure,ti, 1913; Partea a II-a: C, București, 1940; Partea a III-a. Fascicula I: D-DE, București, 1949; Tomul II. Partea I: F-I, București, 1934.

Ovid Densuseanu, *Istoria limbii române*. Vol. II: *Secolul al XVI-lea*. Ediție îngrijită de prof. univ. J. Byck, Editura Științifică, București, 1961 (primele cifre indică paginile din textul original: *Histoire de la langue roumaine* par

BDD-A32035 © 2018 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 20:02:56 UTC)

Ovide Densusianu. Tome II: *Le seizième siècle*, Paris, Librairie Ernest Leroux, 1938).
Sergiu Drincu, *Le préfixe latin **ad-** en roumain*, în vol. *Études romanes. Hommage à Iorgu Iordan*, București, 1978, p. 215-223.
Sergiu Drincu, *Derivarea cu prefixele **ab-** și **ad-** moștenite din latină*, în vol. *Limba română literară în secolul al XVIII-lea*, vol.2, Timișoara, 1984, p. 25-62.
Sergiu Drincu, *Le préfixe **a-** (prép. **à**) en français*, „Analele Universității „Tibiscus", vol. VII, Seria Filologie și Relații publice, 1998, p. 66-74.
I.Fischer, *Unele probleme ale formării cuvintelor în limba română*, în „Studii și cercetări lingvistice", 1954, nr. 3-4.
Rudolf Geheeb, *Prostetisches* **a** *und* **s** *im Rumänischen*, în „Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache", vol. V, 1898, p. 1-50.
Al. Graur, ***Ab, ad, apud** et **cum** en latin de Gaule*, în „Bulletin de la Société de Linguistique de Paris". Tome trente – troisième. Fascicule 2 (Numéro 99), 1932, p. 225-298.
Al. Graur, *Mélanges linguistiques*, Paris – București, 1936.
Al. Graur, *Corrections roumaines au REW*, în „Bulletin linguistique", IV. 1937, p. 80-124.
Al Graur, *Etimologii românești*, București, 1963.
Al. Graur, *Prefixe cu rol de indicator*, „Limbă și literatură", XI, 1966.
Iorgu Iordan, *Compuse românești cu **în-***, în „Buletinul Philippide" (BPh), III, 1936.
Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, București, 1944.
G. Ivănescu, *Formarea cuvintelor în limb a română*, în „Limba română", 1965, nr,. 1, p. 31-37 și în extras și litografiat, București, 1964 și în traducere franceză, *Problèmes concernsnt la formation des motd en roumain*, în „Revue roumaine de linguistique", 1965, nr. 1-3, p. 81-89 și în extras.
Rodica Ocheșeanu, *Prefixele superlative în limba română*, în *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română.* Vol. I 1959, p.29-50.
E. Petrovici, *Limba lui D. Cantemir*, „Limba română", 1953.
Sextil Pușcariu, *Das rumänische Präfix **des-*** în „Zeitschrift für romanische Philologie", LXIII, 1943.
Flora Șuteu, *Prefixul **în- / in-**, în Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, vol. al II-lea, Editura Academiei R. P. R., București, 1960, p.37-65.
TDRG H. Tktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, vol. I-III, Bukarest, 1903-1925.
TILR I *Istoria limbii române*. Volumul I: *Limba latină*, Editura Academiei R. P. R., București, 1965.
N. A. Ursu, *Cărți de popularizare traduse de Petru Maior*, „Limba română", 1961, nr. 2.
Em. Vasiliu, *Evoluția lat. **ex-** în limba română*, „Studii și cercetări lingvistice"1955, nr.3-4.

BDD-A32035 © 2018 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 20:02:56 UTC)

Abrevierile surselor

B, BB	*Biblia*, adecă dumnezeiasca scriptură ale cei vechi şi ale cei noao leage..., Bucureşti, 1688.
C, CI, C_2	Diaconul Coresi, *Carte cu învăţătură* (1581), Bucureşti, 1914.
CANTEMIR, HR.	Dimitrie Cantemir, *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, ed. Gr. C. Tocilescu, Bucureşti, 1901.
CANT.	Vezi CANTEMIR, HR.
CARTE	*Carte întru care să scriu mâncările* (1749), ms.
CB	B. Petriceicu-Haşdeu, *Cuvente den bătrâni*, tom I, Bucureşti (1878), tom. II, Bucureşti, 1878, tom. III, Bucureşti (1881).
CL	Diaconul Coresi, *Lucrul apostolesc. Apostolul* (1563), ed. I. Bianu, Bucureşti, 1930.
CT	Diaconul Coresi, *Tetraevanghelul*, ed. Florica Dimitrescu, Bucureşti, 1963.
CV	*Codicele Voroneţean*, ed. I. G. Sbiera, 1885.
DOS. VS.	Dosoftei, *Viaţa şi petrecerea sfinţilor*, Iaşi, 1682.
DOSOFTEI, PS.	Dosoftei, *Psaltirea în versuri*, ed. I. Bianu, Bucureşti, 1887.
DOSOFTEI, VS	Vezi DOS VS.
DVS	Vezi DOS VS.
H	*Răspunsuri la Chestionarul lingvistic trimis de B. Petriceicu-Haşdeu*, ms.
HCR	B. Petriceicu-Haşdeu, *Cărţile poporane ale românilor în sec. al XVI-lea*, Bucureşti, 1879.
ISD	N. Iorga, *Scrisori de boieri, scrisori de domni*, ed. a II-a, Vălenii de Munte, 1925.
ISN	N. Iorga, *Scrisori de negustori*, Bucureşti, 1925.
IV. P.	Antim Ivireanul, *Predici*, ed. G. Strempel, Bucureşti, 1963.
ÎL	*Îndreptarea legii*, ed. Longinescu, Bucureşti, 1962.
LSR	*Lexicon slavo-român* (ms.).
M	Chesarie de Râmnic, *Mineiul*, 1776.
ME	Ioan Molnar, *Economia stupilor...*, Vienna, 1785.
NECULCE	Ion Neculce, *Cronica lui...*, ed. H. Procopovici, Craiova, 1932.
NT	*Noul Testament*, Bălgrad, 1648.
PH	*Psaltirea Hurmuzachi* (ms.).
P. IST.	Radu Popescu Vornicul, *Istoriile domnilor Ţării Româneşti*, Bucureşti, 1963.
PO	*Palia de la Orăştie*, ed. Viorica Pamfil, Bucureşti, 1963.
PRAV.	*Carte românească de învăţătură* (1646), Bucureşti. 1961.
PR. C.	*Pravilniceasca condică* (1780), Bucureşti, 1957.
PS	*Psaltirea scheiană cu celelalte psaltiri din sec. XVI şi XVII traduse din slavoneşte*. Ed. I. A Candrea. Vol. II: *Textul şi glosarele*, Bucureşti, 1916.

BDD-A32035 © 2018 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 20:02:56 UTC)

TETR.	*Tetraevanghelul lui Radu de la Mănicești* (1574), publicat de M. Gaster în „Archivio glottologico italiano”, XII, p. 197-254.
UL ; URECHE, LET.	Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei..., ed. Const. Giurescu, București, 1916.*
URICARIUL	Theodor Codrescu, *Uricariu sau colecțiune de diferite acte care pot servi la istoria românilor*, vol. I-XXV, Iași, 1871-1895.
V. CAZ.	Varlaam, *Cazania* (1643), București, 1943.

A SKETCH OF THE DERIVATION WITH INHERITED LATIN PREFIXES IN OLD ROMANIAN LANGUAGE

Abstract

Keywords: *old romanian language, latin prefixes, derivation*

In the article is analised the statute of eight prefixes inherited from latin, namely *a-, des-, in-, re-, s-, spre-, stră-* and *sub-*, in the structure of old romanian language (XVI – XVIII ages). The most active is *în-* (< lat. *in-*) and unproductive are *spre-* and *sub-*. They preserve the meanings from latin and they are attached especially to latin themes.

BDD-A32035 © 2018 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 20:02:56 UTC)